

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه کردستان

دانشکده ادبیات

گروه: زبان و ادبیات عرب

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته: زبان و ادبیات عرب

عنوان:

بررسی دیوان ابن معتر و ویژگیهای سبکی و ادبی وی

استاد راهنما:

۱۳۸۲ / ۱ / ۳۰

دکتر محمود ابراهیمی

مقرز اطلاعات مدرک علمی ایران
تهیه مدرک

استاد مشاور:

دکتر عباس اطمینانی

پژوهشگر: ۴۵۷۸

سید مسن عطیفه

بررسی دیوان ابن معتر و ویژگیهای سبکی و ادبی وی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عرب

توسط:

سید حسن عطیفه

تصویب و ارزشیابی شده توسط کمیته پایان با درجه ...

آقای دکتر محمود ابراهیمی استاد راهنما و رئیس کمیته (محل امضاء ...)

آقای دکتر عباس اطمینانی (استاد مشاور) مرتبه

آقای دکتر مجتبی دماوندی (عضویت داوران) مرتبه

آقای دکتر عبدالرسول نژاد (عضویت داوران) مرتبه

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه کردستان

ماه و سال خاتمه پایان نامه

مهر ماه ۱۳۸۱

تقدیم به:

پدرگرامی

و

مادر مهربانه.

تقدیر و تشکر:

در این جا بر خود لازم می دانم که از استاد گرامی ، آقای دکتر محمود ابراهیمی ، مدیر محترم گروه عربی دانشگاه کردستان که در طول این دوره تحصیلی زحمت فراوانی برای این جانب کشیده اند و در جریان این پایان نامه نیز به عنوان استاد راهنما مرا یاری نمودند و از آقای دکتر عباس اطمینانی که به عنوان استاد مشاور، مرا در این پایان نامه یاری نمودند تشکر و قدردانی نمایم و همچنین از آقای دکتر شهریار همتی و دکتر جلال جلالی زاده نیز کمال تشکر را دارم و برای همه این عزیزان بزرگوار ، آرزوی توفیق روزافزون دارم.

بسمه تعالی

مجله چکیده پایان نامه های ایران

مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران

نام خانوادگی: عطیفه	نام: سید حسن
موضوع پایان نامه: بررسی دیوان ابن معنز و ویژگیهای سبکی و ادبی وی	
استاد راهنما: دکتر محمود ابراهیمی	
دوره تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: زبان و ادبیات عرب
گرایش: زبان و ادبیات عرب	محل تحصیل: دانشگاه کردستان
دانشکده: ادبیات و علوم انسانی	تاریخ فارغ التحصیلی: مهر ۱۳۸۱ تعداد صفحات: ۳۲۰
کلمات کلیدی: دیوان - ابن معنز	
چکیده	
<p>پایان نامه حاضر که به بررسی دیوان «ابن معنز» مربوط است از دو بخش تشکیل شده است که بخش اول شامل دو فصل است. در فصل اول از این بخش به بررسی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در دوره خلافت عباسی به طور عام و عصر عباسی دوم که دوره زندگی «ابن معنز» بوده، به طور خاص پرداخته ایم و به طور خلاصه شرایط و محیطی که این شاعر در آن پرورش یافته را به تصویر کشیده ایم. در فصل دوم نیز به بررسی زندگی شخصی «ابن معنز» پرداخته ایم.</p> <p>در بخش دوم به بررسی شعر «ابن معنز» پرداخته ایم که این بخش نیز از سه فصل تشکیل شده است. در فصل اول این بخش، موضوعات شعر وی مثل: خمریات، طرديات، غزل و... را مورد بررسی قرار داده ایم که در این قسمت ضمن بحث در مورد موضوعات مختلف شعر وی، نمونه های فراوانی از شعرش را نیز آورده و</p>	

ترجمه و شرح نموده ایم. در فصل دوم این بخش نیز به بررسی فنی شعر وی پرداخته ایم و مسائلی مثل: زبان شعری وی، رنگ و عنصر خیال و تشبیه در شعرش را مطرح نموده و بررسی کرده ایم. در فصل سوم این بخش نیز که قسمت پایانی این پایان نامه است به موضوع ارتباط ادبی «ابن معتز» با دیگر شعرا پرداخته و نمونه هایی از تأثیراتی که وی از دیگر شعرا پذیرفته را ذکر نموده ایم، همچنان که نمونه هایی از تأثیرپذیری شعرای دیگر از «ابن معتز» را نیز ذکر نموده ایم.

تعداد منابعی که در تالیف این پایان نامه مورد استفاده قرار گرفته پنجاه و چهار منبع می باشد که سه تا به عنوان منابع اصلی و بقیه به عنوان منابع فرعی این تحقیق می باشند.

هدف و انگیزه ما از این تحقیق، فراهم کردن زمینه برای آشنایی بیشتر با شعر این شاعر برجسته بوده است که یکی از پیشگامان صنایع بدیعی در ادبیات عرب به شمار می رود.

بِسْمِ تَعَالَى

مجلة چكیده پایان نامه های ایران

مركز اطلاعات و مدارك علمى ايران

اسم العائلة: عطيفه	الاسم: سيد حسن
موضوع الأطروحة: بحث عن ديوان ابن المعتز و خصائصه الأدبية	
الاستاذ المشرف على الأطروحة: الدكتور محمود ابراهيمى	
المرحلة الدراسية: ماجستير	الفرع: اللغة العربية و آدابها
حقل: اللغة العربية و آدابها	محل الدراسة: جامعة كردستان
الكلية: آداب و العلوم الانسانية	تاريخ التخرج: مهر ۱۳۸۱
	عدد الصفحات: ۳۲
مفتاح الكلمات: ديوان - ابن المعتز	

هذه الأطروحة التي تتناول بالبحث عن ديوان «ابن المعتز» تشتمل على باين و الباب الاول يشتمل على فصلين. تناولنا في الفصل الاول من هذا الباب، بالبحث عن الاوضاع السياسية، الاجتماعية و الثقافية في زمن الخلافة العباسية بشكل عام و عصر العباسى الثانى اى العصر الذى عاش فيه «ابن المعتز» خاصاً. و صورنا الظروف و البيئة التى عاش فيها شاعرنا هذا. و فى الفصل الثانى من هذا الباب بحثنا عن حياة الشاعر الذاتية.

و فى الباب الثانى ورد البحث عن شعر «ابن المعتز». هذا الباب يشتمل على ثلاثة فصول. فى الفصل الاول من هذا الباب بحثنا عن موضوعات شعره و هى: خمريات، طرديات، غزل و.... و ذكرنا نماذج كثيرة من شعره مع ترجمة و شرح. فى الفصل الثانى من هذا الباب تناولنا بالبحث الفنى عن شعره و بحثنا عن لغة شعره و اللون و عنصر الخيال و التشبيه فى شعره. فى الفصل الثالث من هذا الباب أى قسم الأخير من هذه

الأطروحة تناولنا بالعلاقة الأدبية الموجودة بين «ابن المعتز» والشعرا الآخرين و ذكرنا نماذج من هذه العلاقة.

راجعنا لاعداد هذه الأطروحة إلى اربعة و خمسين منبع الذى ثلاث منها يُعتبر أصلياً و الأخرى هى فرعية.

الغرض من هذه الأطروحة، هو اعداد الأرضية للتعرف على شعر هذا الشاعر الذى يُعتبر من قواد صنایع البديعية فى الادب العربى.

مركز اطلاعات و مدارك علمى ايران
تهيه مدارك

لطفاً پس از آماده سازی به نشانی زیر ارسال شود: تهران، صندوق پستی ۱۳۷۱-۱۳۱۸۵ مرکز

فرم شماره ۱۱ - الف

اطلاعات و مدارك علمى ايران

«فهرست مطالب»

صفحه	عنوان
	بخش اول
۳-۴۷	بررسی اوضاع در دوره خلافت عباسی و زندگی ابن معتز
	فصل اول
۱-۱۹	اوضاع سیاسی، اجتماعی و ادبی در دوره خلافت عباسی
۲۰-۳۴	اوضاع سیاسی، اجتماعی و ادبی در عصر عباسی دوم
	فصل دوم
۳۵-۴۷	زندگی ابن معتز
	بخش دوم
۴۸-۳۱۷	بررسی شعر ابن معتز
	فصل اول
۴۹-۵۱	موضوعات شعر ابن معتز
۵۱-۶۴	غزل
۶۴-۶۸	جوانی و پیری
۶۹-۷۵	فخر و حماسه
۷۶-۸۲	مدح
۸۲-۸۵	هجاء
۸۵-۹۰	عتاب
۹۰-۹۴	رثا

۹۴-۱۴۸..... (وصف طبیعت، طرديات، خمریات)

۱۴۸-۱۵۷..... حکمت

۱۵۷-۱۶۷..... اشتیاق به وطن

۱۶۸-۱۸۹..... شعر داستانی

فصل دوم

۱۹۰-۱۹۱..... بررسی فنی شعر ابن معنز

۱۹۱-۱۹۳..... اسلوب ابن معنز

۱۹۳-۲۱۰..... تشبیه در شعر ابن معنز

۲۱۰-۲۱۴..... خیال شاعر

۲۱۴-۲۳۲..... زبان شعری ابن معنز

۲۳۲-۲۵۸..... بدیع در شعر ابن معنز

۲۵۸-۲۶۶..... رنگ در شعر ابن معنز

فصل سوم

۲۶۷-۲۶۸..... ابن معنز و دیگران

۲۶۸-۲۸۶..... کسانی که ابن معنز از آنها تأثیر پذیرفته

۲۸۷-۳۰۳..... کسانی که از ابن معنز تأثیر پذیرفته‌اند

۳۰۳-۳۱۷..... آنچه به ابن معنز و دیگران نسبت داده شده

پیش‌گفتار

گاهی اوقات انسان در حالی که در بین کتابها مطلبی را جستجو می‌کند، با کتابی برخورد می‌کند که توجه اش را جلب می‌کند و به این ترتیب زمینه ای برای پرداختن به موضوعی برایش فراهم میشود. من در مراجعاتی که به کتابخانه دانشگاه داشتم در بین کتابها با کتابی از دکتر عبدالمنعم خفاجی برخورد کردم با عنوان «ابن معنز و تراثه فی الادب والنقد و البیان». تا آن زمان آشنایی من با این شاعر و ادیب عصر عباسی دوم در همان حدی بود که در کتابهای تاریخ ادبیات خوانده بودم. همچنان که از شعر وی نیز ابیاتی را که به صورت پراکنده در کتابهای مختلف ادبی آورده شده بود مطالعه نموده بودم، با مطالعه این کتاب به طور دقیقتر با وی و آثارش از جمله شعرش آشنا گردیدم و با وقوف بر جایگاهی که وی در ادبیات منظوم و منثور عرب داشته و با جویا شدن نظر اساتید محترم تصمیم گرفتم بررسی دیوان شعر وی را به عنوان موضوع پایان نامه ام برگزینم که خوشبختانه کمیته تحصیلات تکمیلی دانشگاه نیز با این امر موافقت نمود.

این پایان نامه از دو بخش تشکیل شده است که بخش اول آن نیز به دو فصل تقسیم گردیده است. در فصل اول این بخش اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی عصر عباسی را بررسی نموده ام. فصل دوم نیز به بررسی زندگی «ابن معنز» اختصاص دارد.

بخش دوم نیز شامل سه فصل است. در فصل اول این بخش به بررسی موضوعات شعر وی پرداخته ام و در فصل دوم جنبه های ادبی شعرش را بررسی نموده ام فصل سوم را نیز که فصل پایانی است به بررسی ارتباط ادبی «ابن معنز» با دیگران اختصاص داده ام.

سید حسن عطیفه

«ابن معتر» یکی از ادبای برجسته عصر عباسی دوم است که گامهای بلندی در زمینه ادبیات و به ویژه در زمینه علم بدیع در ادبیات عرب برداشته است. وی یکی از افراد خاندان خلفای عباسی بود که با دیدن وضعیت نابسامان خلافت عباسی از سیاست کناره‌گیری نمود و زندگی خود را وقف ادبیات و برآوردن خواسته‌های نفسانی اش نمود. او آثار ارزشمندی در زمینه نثر پدید آورده که از آن جمله می‌توان به کتابهای «البدیع»، «طبقات الشعرا المحدثین»، «الزهر و الریاض» و «فصول التمثیل» اشاره نمود. در زمینه نظم نیز دیوان شعری ارزشمند از خود بر جای گذاشته است.

«ابن معتر» در اغراض مختلف شعری زمان خویش شعر سروده است اما آن چه بیشتر قابل توجه است اشعاری است که در زمینه خمریات، غزل و طرديات سروده است. جای تعجب نیست که شعر وی در این سه زمینه قویتر و برجسته‌تر باشد چون وی در محیط و شرایطی زندگی کرد که همه امکانات برایش فراهم بود و از انواع لذتهای مادی برخوردار بود. در واقع آن چه از شعر او در این سه زمینه وجود دارد بیان تجربه عملی او در زندگی می‌باشد چرا که وی بدون این که به مسائل اخلاقی و دینی پایبند باشد در مجالس میخوارگی شرکت می‌کرد و از دست زیبا رویان شراب می‌نوشید، همچنان که مانند دیگر خلفا و فرزندانشان برای تفریح به شکار می‌رفت، از طرفی وی از طبع شعری خوبی نیز برخوردار بود و آن چه در این مجالس و سفرها می‌دید را در قالب اشعاری زیبا و روان به تصویر می‌کشید.

می‌دانیم که شعر هر شاعر برخاسته از ضمیر و نهاد اوست و نهاد انسان نیز پرورده‌ی شرایطی است که در آن پرورش یافته است. همین امر است که به شعر «ابن معتر» جلوه‌ای خاص داده است چون او در شرایط خاصی پرورش یافت که برای هر

شاعری چنین شرایطی فراهم نمی‌گردد، لذا ادب او نیز جلوه‌ای خاص دارد. برای مثال می‌دانیم که اشعار مدحی معمولاً به قصد تکتیب سروده می‌شوند اما در مورد «ابن معزز» این چنین نیست. چون او با توجه به این که از خاندان خلفای عباسی بود، از نظر مالی تأمین بود و نیاز به مدح کسی به قصد به دست آوردن مال نداشت و اگر کسی را مدح کرده صرفاً انگیزه‌ای درونی داشته است. همچنان که این شرایط خاص بر جنبه‌های دیگر شعر وی نیز تاثیر گذاشته است به طوری که می‌بینیم وی، در وصف‌هایش تشبیهاتی آورده که از نظر دقت، زیبایی و تنوع کم نظیرند و وقتی که به «ابن رومی» خرده می‌گیرند که چرا قادر به خلق چنین تشبیهاتی نیست او همین اختلاف شرایط و محیط زندگی خویش با شرایط و محیط زندگی «ابن معزز» را به عنوان دلیل این امر مطرح می‌کند. با توجه به همه این مسائل بررسی شعر «ابن معزز» امری شایسته می‌نمود که البته تاکنون تحقیقاتی به زبان عربی در مورد شعر این شاعر صورت گرفته است اما تا آن جا که من سراغ دارم تاکنون به زبان فارسی این کار صورت نگرفته است که امیدوارم این اثر بتواند مورد استفاده دوستان ادب به ویژه فارسی‌زبانانی که قصد آشنایی با شعر وی را دارند، قرار گیرد. در پایان لازم به ذکر است که هر چند که در فراهم آوردن این اثر حداکثر تلاش خود را نموده‌ام و اشکالات کار را نیز تا حد امکان با کمک و راهنمایی اساتید محترم راهنما و مشاور برطرف نموده‌ام، اما از آن جایی که این اثر نخستین اثر پژوهشی این جانب است بدون شک خالی از اشکال نیست.

سید حسن عطیفه

بخش اول

پرسی اوضاع در دوره خلافت عباسی و زندگی ابن معتز